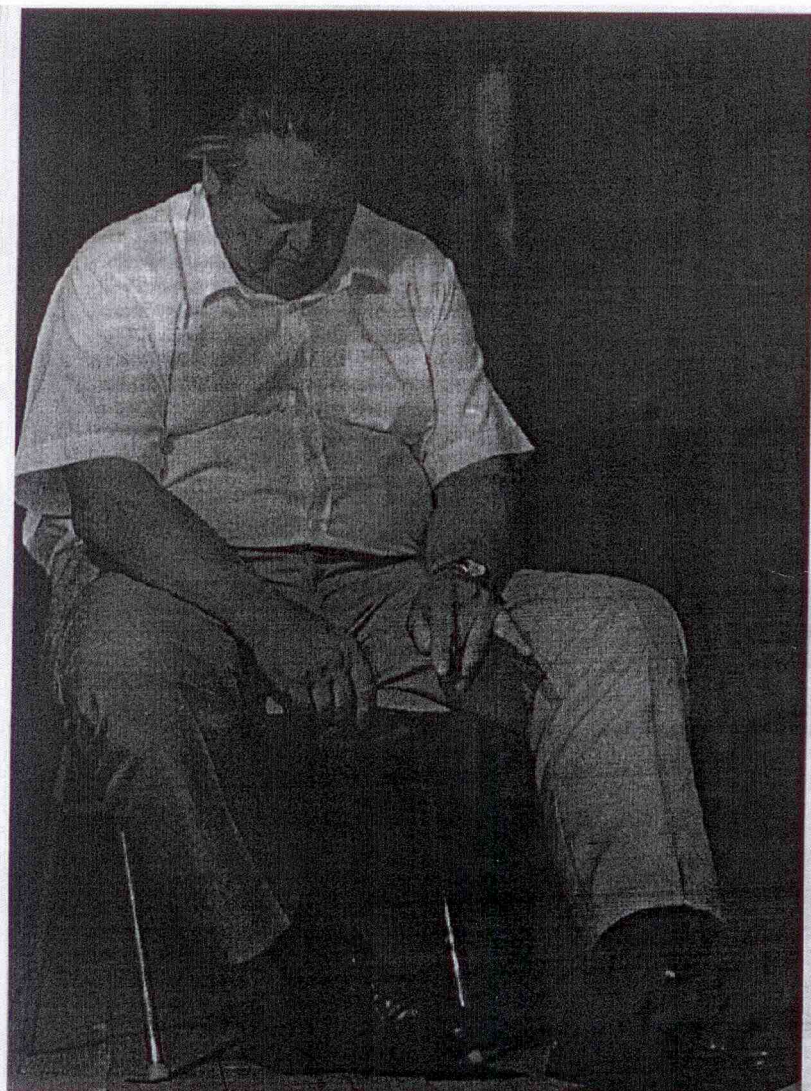

Tehréns Miklós felvétele

sége azt bizonyította számára, hogy milyen semmi egy nép a világ szemében. A nép „megalkuvása” arra indította, hogy nincs tovább. S végül, saját megalkuvása csak annyit jelentett, hogy belátja, neki sincs tovább, és hiába hiszi magáról, hogy már valakivé lett, bizony senki és semmi ő a hatalom szemében. Tudhatta és láthatta, hogy ő a százezregyedik, akivel szórakoznak, érezhette, hogy még arra se méltatják, hogy komolyan vegyék, hogy féljenek tőle, vagy erkölcsi dilemmáit felszínre engedjék. Nehéz persze ma beismernie, hogy nemcsak hősnek nem bizonyult adott helyzetben, hanem egész életében semmire se tartotta a hatalom. Módszere nem neki, hanem a hatalomnak volt. Méghozzá egy nagyon-nagyon alacsony rangú hatalomnak. Nagy Imrétől vagy Bibó Istvántól, Donáth Ferencről vagy Déry Tibortól még a szovjetek, még Kádár János is tartottak. Csurkától az őrmester se. S Csurka utólag igazolta is, hogy az őrmesterek volt igaza.

Csurka budapesti kávéháza

Az író Csurkának Budapest, és a budapesti, mi több, a kávéházi „társasági élet” 1956 utáni legnagyobb élménye. A legvidámabb, legszellemesebb, legélénkvagyóbb írói, szerkesztői kör fogadta be. Olyan emberek, akik nemcsak ragyogóan írtak, csiszoltan szerkesztettek, s tudtak órákon keresztül villogóan csevegni, barátaikat és ellenségeiket megszólítani, de akik együtt rázták az öklüket a lóversenyen, kártyáztak, ittak, tartottak közös kulcsú lakást vagy faházat a nők miatt, akik mindig kölcsönöztek a saját semmijükből, és ugyancsak leteremtették a másik darabját, cikkét, versét, ha úgy tetszett. Csurka sohasem lett volna jó író Réz Pál és Domokos Mátyás nélkül, Zelk vagy Örkény, Eörsi, Galsai vagy Kormos hatása nélkül. R. P. mondta róla később kicsit keserűen: „Ő volt a

legtehetségesebb, ő a legjobb. Csoóritól senki nem várt semmit, na de Csurkától! Tudott írni, és ami még fontosabb, tudott gondolkodni.” Csurka csak Budapesten érezte jól magát, s legfeljebb Szigligeten, ahová magával vitte Budapestet. Nem álcázásból írt „körúti darabokat”. Nincs egyetlen hiteles sora a faluról, ha egyáltalán ír róla. Róla is elmondhatta volna Révai József, mint Nagy Lajosról, hogy kávéházi író.

Van, aki feltételezi, hogy Csurka mai magatartását egy akkori sérelem vagy elutasítás okozhatta. Semmi ilyenről nem tudunk. Ezek a ma Csurka által idegenként kitaszított írók nemcsak befogadták Csurkát, hanem valóssággal dédelgették. Hohó, hát éppen ez az! Talán mint Adyt, körbeverték a ravasz zsidók, s ő volt a díszgaj a társaságban? Ugyan már, ostobaság. Egyszerűen nem merült fel a kérdés. Csurkának nem kellett titkolnia neveltetését, még csak antiszemita megjegyzéseit se, mert mindenki tudott rólok. Ismerték, ha iszik, akkor üvöltözni kezd, s előbb vagy utóbb zsidózik. Úgy ahogy mások bassza-megeznek, vagy meztelenül kirohannak az éjszakába. Nem volt ember írók és szerkesztők között, aki ne ismerte volna Csurka botrányait. De korántsem tulajdonítottak neki akkora jelentőséget, mint tulajdonítanak neki ma. „Na, te marha!” – mondták neki feddően, de szeretettel. Nem vették magukra. Ahogy a nők is elnézően mosolyognak, ha a férfiak rákezdik, hogy minden nő kurva. Ahogy a barátok csak rosszállóan csóválják a fejüket, hogy „ez a Pista, ez a Pista, már megint ellovizta, elcsapta a család pénzét, most nekünk kell összeadni valamit az asszonyoknak”.

Csak én, a kívülálló, az élet- és mulatságidegen kérdeztem óvatosan 1985-ben Kis Jánostól: „De mégis, hogyan fogadhatjátok el ezt a Csurkát a népicke egyik vezetőjeként, amikor ismeritek, hogy hírhedt antiszemita?” Igaz, hogy én feleakora vagyok, mint Csurka, nem ittam meg még másfél liter bort együttlőmben, s kanalizáltam be egy púpozott lábas töltött káposztát. Nem jártam egyszer se a lóversenypályán. Nem volt erőm éjjel kettőkor valamelyik szépasszony ajtaját verni, s ordítani, hogy „gyere ki, te zsidó szajha, tudom, hogy mindenkiel lefekszel, csak velem nem”. Egy szóval nem vagyok gerinces magyar író, ezért tettem fel ilyen kérdéseket. Kis János életmódja se igen talált Csurkához, de szigorúan nézett rám a szemüvege mögül: „most ezt félre kell tenni”. Neki volt igaza. A barátok felretették a dolgot barátságból, a politikusok politikából. A barátok azért, mert nem vették komolyan. A politikusok azért, mert egy kicsit komolyan vették.

Csurka István, a tehetséges drámaíró felépítette a bohém östehetség Csurka István szerepét. Ez a barátok által is mondatról mondatra, óráról

órára szerkesztett drábohém, önironikus, saját helyzetébe belenyugodni nem akaró, sokárnyaltú magyar fiúról szól. Aki odamondogat, de van stílusa. Nem lehet tudni, hogy mikor mond igazat, mikor játszódik, mikor illegeti magát, s mikor zokog igazán. Ez a szerep jól volt megcsinálva. Csurkát fel is emelte a „majdnem első” közé. Nem lett ugyan a „nemzet drámaírója”, az „első klasszikus”. De ha van türelme kívánni, s nem törekszik egy szoborra a parkban, mára már Örkény mellett emlegetjük.

Csak hogy mint „majdnem első”, illetve mint „színházi bohémot” se a formális, se az informális hatalom nem méltatta figyelmére. Nem kívánták vele megosztani titkaikat, nem akarták beavatni. Sohasem tudott Aczél György belső körébe kerülni, ahogy Illyés, Németh, Déry, Vas, Ottlik, vagy a „fiatalabbak” közül Juhász, Csoóri. De nem ült Illyés lábainál. Nem tartozott, nem tarthatott később Pozsgay Imre köréhez sem. „Komolytalan ember” – legyintett rá Aczél. „Drámaíró” – fintorodott el Pozsgay.

A politikus Csurka

A hatalomban lévők sehogyan se akarták elhinni, hogy Csurkában a nemzet lelkiösmérete támadt föl. Tegyük hozzá, hogy a barátok is gyanakodtak, amikor 1983-ban Csurka elindult politikai útján. „Jó szerep, jó szerep, nem írta meg rosszul, de vajon hány előadásig tart ki?” – töprenghettek magukban. Ellenfelei, irigyei azt kérdezték maguktól és egymástól: „ugyan minek szórakozik most, amikor megkapott mindent, szereti a közönséget, és befogadta a rendszer. Nyugodtan írhatná tovább a sikerdarabjait.” Csak hogy Csurka István nem vagy nemcsak sikeríró szeretett volna lenni. Hanem valódi író. A politikában is írósgátt látott. Tapasztalatot, anyagot, vért, könnyeket. Újra meg akarta érinteni a földet, amely a nyolcvanas évek re eltávolodott tőle. Ismerte, értette a „sikeres” Kádár-kor világát. De most megszimatoalta, hogy valami megrokkant, valami eltört ebben a világban. Tehetségét mutatja, hogy előbb érzett rá erre, mint számos író társa.

Csurka szívből utálta a hatalmat. Gyilkosnak tartotta Kádár Jánost, véres gazembereknek Kádár embereit. Az ő sérelme nem kultúrpolitikai sérelem volt. Csurka azért volt radikálisabb bármelyik társánál, mert ő magát a rendszert tartotta elviselhetetlennek. De 1957 óta beismerte magának: „Tűrhetetlen az, amit tűrnék. Lehetetlen: ami mindennap megtörténik.” (Szép Ernő) Neki nem egy folyóirat, a Hítel, a Bethlen Gábor Alapítvány vagy az Írószövetség kellett. A rendszerbe fáradt bele. Ahogy belefáradt más okokból a társadalomról is. Csurka elsőként adott hírt a társadalom elfáradásáról, s egyben a rendszer megőregedéséről. (Ezt az elfáradást lelki okokra vezette vissza. Ahogy saját érzelmeiben felfedezte a beleunást, a fulladozó lélegzetvételt, ugyanezt vélte a társadalomról is. Azzal keveset tudott kezdeni, hogy a társadalom a valóságban saját anyagi igényeinek, és egyben a rendszer ígéreteinek teljesítését kérte számon Kádár Jánoson.)

Érdekes figyelni, ahogy Csurka rögtön a színpad közepére tolakodott, s a falstaffi ivós cimborából trónját követelő sértett királyt formált. Nem játszotta rosszul. Megkomolyodott, akár Harry herceg. Szövege fróli szöveg volt, szerepjátéka egy tömbből faragott. Már ő tartja Monoron az egyik előadást. Nagy sikerrel. Csurka beszél Lakiteleken Pozsgay, Bihari és Gombár mellett. Ekkor vette fel a színpad közepén megállók, s megkerülhetetlen vagyok alapállását. (Ifjabb Hans Holbein képén pillant így le ránk VIII. Henrik király.)

De Csurka István nemcsak a színpadi, hanem a való életben is szerencsejártékos. Nem kártyás, aki pókerarccal blöfföl, nem rulettes, akinek kombi-